

Nieuwe vindplaatsen van de Noordse winterjuffer (*Sympecma paedisca*) in Nederland

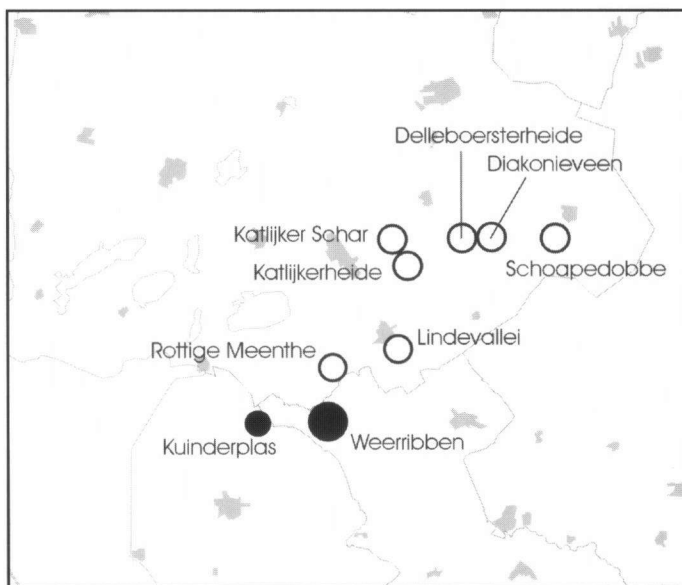
Inleiding

De Noordse winterjuffer (*Sympecma paedisca* BRAUER, 1882) komt in Nederland voor aan de westpunt van zijn areaal. Het is een zeldzame soort die als 'ernstig bedreigd' is opgenomen op de Rode Lijst (WASSCHER ET AL., 1998). Tot begin jaren zeventig was de Noordse winterjuffer vrij algemeen, met name ten noorden van de grote rivieren. Na een dramatische achteruitgang in de tweede helft van de twintigste eeuw was de Noordse winterjuffer tijdens de eeuwwisseling nog maar bekend van twee locaties, de Weerribben en de Kuinderplas (GRIFFIOEN & UILHOORN, 1998). De Noordse winterjuffer is in de noordoostelijke helft van de Weerribben een vrij algemene soort (GRIFFIOEN & UILHOORN, 1998; BOLIER, 2000; KETELAAR ET AL., 2000). Het leefgebied bestaat uit petgaten met een weelderige oeverbegroeiing met Grote lisdodde (*Typha latifolia*). Deze plant is van belang omdat in Nederland de eieren meestal in de drijvende dode stengels van deze plant worden afgezet. Overigens is dit niet overal in Europa het geval, want in Oostenrijk lijkt dit eiafzet-substraat juist heel weinig te worden gebruikt. Hier worden de meeste eieren afgezet in frisse groene bladeren van Riet (*Phragmites australis*) (SONNTAG, 1999). Deze mededeling beschrijft zeven nieuwe vindplaatsen in Friesland waar de Noordse winterjuffer in 2001 werd gevonden.

Nieuwe waarnemingen

Op 12 mei 2001 vonden de eerste en derde auteur een vrouwtje van de Noordse winterjuffer in het centrale deel van de Rottige Meenthe (Amersfoort-coördinaten 189.7-538.5). Het dier vloog langs een sloot die ter plaatse voor ongeveer 20% werd bedekt met Krabbenscheer (*Stratiotes aloides*). Riet was zeer spaarzaam aanwezig en Grote lisdodde is op de vindplaats afwezig. Het is daarom waarschijnlijk dat het waargenomen exemplaar een zwerver is. Aangezien er een groot aantal geschikte petgaten in het reservaat aanwezig is, kan niet worden uitgesloten dat de Noordse winterjuffer zich elders in het reservaat voortplant. Op 12 mei 2001 werden meerdere petgaten in het zuidelijk deel van het reservaat bezocht, maar de Noordse winterjuffer werd verder niet vastgesteld.

Op 30 augustus 2001 bezocht de eerste auteur met Sietske Rintjema en Tom Jager de Lindevallei. Op een smalle door bos omgeven "strie" (hooiland op legakker) (197.3-541.2) werden vier vrouwtjes en

Figuur 1

De huidige vindplaatsen van de Noordse winterjuffer in Nederland. De open cirkels geven de nieuwe vindplaatsen aan.

The current distribution of *Sympecma paedisca* in The Netherlands. Open circles are new localities. Black dots are known sites, of which the Weerribben (large dot) is most likely the source of the smaller en new localities.

Figuur 2
Vrouwtje van de Noordse winterjuffer (*Sympecma paedisca*) op de Delleboersterheide.
Female Sympecma paedisca at the Delleboersterheide.

drie mannetjes gevonden. Aan de noordrand van het reservaat (196.9-541.8) werd nog een mannetje gevonden. De tweede auteur vond op 1 september 2001 op dezelfde striep en op hooilandjes en bosranden in de directe omgeving negen vrouwtjes en zeven mannetjes. Op 7 oktober 2001 werden hier twaalf mannetjes en zeven vrouwtjes waargenomen. Daarmee is in ieder geval duidelijk dat de Lindevallei een populatie van de Noordse winterjuffer huisvest.

Op 9 september 2001 trof de tweede auteur een vrouwtje aan in het Diakonieveen nabij Oldeberkoop (207-553) op een stukje vochtige heide aan de bosrand. Het gehele terreintje werd goed doorzocht maar meer exemplaren werden niet aangetroffen. Het Diakonieveen is een matig voedselarm water met daarin redelijk veel Grote lisdodde. Het lijkt daarom in principe geschikt als voortplantingsbiotoop.

Op 23 september 2001 trof de tweede auteur met W. van Kammen twee vrouwtjes aan op de Delleboersterheide (205-552), twee kilometer ten westen van het Diako-

niveen (figuur 2 en 4). De Noordse winterjuffers werden gevangen in een natte heidevegetatie aan de rand van een eikenberkenbos.

Op 29 september 2001 vond de tweede auteur met W. van Kammen opnieuw een nieuwe locatie met Noordse winterjuffer, namelijk de Schoapedobbe (213-552). Ditmaal ging het om een mannetje en een vrouwtje in een vrij droge vegetatie van Pijpenstrootje (*Molinia caerulea*) in de bosrand. Deze waarneming is extra bijzonder omdat uit het gebied een oude waarneming van een mannetje op 17 augustus 1926 van B. Lempke bekend is. De laatste waarneming uit 2001 die bij het ter perse gaan van dit artikel bekend is geworden, werd gedaan door de tweede auteur. Op 5 oktober 2001 vond hij een mannetje en een vrouwtje op de Katlikerheide (198-550) en een mannetje op het Katlijker Schar (199-549). Beide natuurgebieden liggen iets ten oosten van Heerenveen. Ook hier werden de dieren waargenomen in de beschutting van bos en opslag.

Is er sprake van uitbreiding?

De nieuwe waarnemingen suggereren een recente uitbreiding van de Noordse winterjuffer in het noordelijk deel van Nederland in de afgelopen jaren. Deze gedachte wordt versterkt met de vaststelling dat het merendeel van deze locaties relatief goed onderzocht is (voor de Lindevallei zie HOOIJMEIJER & JAGER, 2001). De kans dat de Noordse winterjuffer in deze gebieden in het verleden over het hoofd is gezien, is ons inziens vrij klein. De waarnemingen van de Rottige Meenthe (figuur 3), Katlijker Schar, Katlikerheide, Diakonieveen, Schoapedobbe en Delleboersterheide betreffen mogelijk zwervers. Van de Lindevallei lijkt het ons echter niet waarschijnlijk dat hier enkele tientallen exemplaren tegelijk terecht komen. Mogelijk dat in 2000 de Lindevallei in lage aantallen is bereikt en dat de Noordse winterjuffer toen over het hoofd is gezien.

Vooralsnog beperken de nieuwe waarnemingen zich tot het zuiden van Friesland. Het is zeer waarschijnlijk dat de Weerribben de bron is geweest van deze zwervers

en nieuwe vestigingen (figuur 1), en ook van de populatie op de Kuinderplas (zie ook GRIFFIOEN & UILHOORN, 1998). De Bruine winterjuffer (*S. fusca*) is na een sterke achteruitgang sinds enige tijd met een spectaculaire opmars door Nederland bezig. Het ziet ernaar uit dat ook de Noordse winterjuffer momenteel uit het diepe dal omhoog klimt. Zeer opvallend is dat veel waarnemingen zijn gedaan in de nabijheid van de rivieren de Tjonger en de Linde. Mogelijk dat deze rivieren fungeren als verbindingzones voor de Noordse winterjuffer.

Het is een unieke gelegenheid om deze vooruitgang goed te documenteren en in de komende jaren alert te zijn op de Noordse winterjuffer in zowel de laagveengebieden als op de zandgronden van Noord-Nederland. Naast Friesland behoren ook Drenthe en Overijssel tot het zoekgebied. Uit de jaren '80 en '90 zijn van drie locaties (buiten de Weerribben en Kuinderplas) waarnemingen van de Noordse winterjuffer bekend: Vledderveen (1983, E. Last; 1995, B. Achterkamp & R. Ketelaar), Havelte (1982) en Dwingelderveld (1990, VERSPUI, 1991). Al deze waarnemingen betreffen hooguit twee exemplaren. Het is niet uitgesloten dat hier recente vestigingen of kleine, goed voor libellenwaarnemers verborgen gebleven populaties aanwezig zijn. Verder valt de afwezigheid van de Noordse winterjuffer in de Wieden op, ondanks het feit dat het reservaat goed onderzocht is. Zou de soort er echt niet aanwezig zijn?

Robert Ketelaar
De Vlinderstichting
Postbus 506
6700 AM Wageningen
robert.ketelaar@vlinderstichting.nl

Peter de Boer
It Fryske Gea
Postbus 3
9244 ZN Beetsterzwaag
p.de.boer@fryskegea.nl

Alfred van der Burgh
Grindweg 12
8485 JA Munnekeburen
integral@hetnet.nl

Foto: R. Ketelaar

Figuur 3

Rottige Meenthe, één van de nieuwe locaties waar de Noordse winterjuffer in 2001 is vastgesteld. *Rottige Meenthe, a new locality where Sympecma paedisca has been found in 2001.*

Literatuur

BOLIER, A., 2000. De verspreiding en ecologie van de Noordse winterjuffer in de Weerribben. Rapport SV2000.02, De Vlinderstichting, Wageningen.

GRIFFIOEN, R.H.W. & H.M.G. UILHOORN, 1998. De Noordse winterjuffer (*Sympecma paedisca* (Brauer)) in de Weerribben en de Kuinderplas. *Brachytron* 2(2): 35-43.

HOOIJMEIJER, J. & T. JAGER, 2001. Libellen in de Lindevallei. *Twirre* 12(1): 6-9.

KETELAAR, R., D. GROENENDIJK, K. VELING & V. KALKMAN, 2000. Beschermingsplan dagvlinders en libellen van moerassen. Rapport VS2000.34, De Vlinderstichting, Wageningen & EIS-Nederland, Leiden.

SONNTAG, H., 1999. Schlupfbiologische Freilanduntersuchungen an Libellen unter besonderer Berücksichtigung von *Sympecma paedisca* (Brauer, 1877) (Insecta: Odonata). Institut für Zoologie und Limnologie, Universität Innsbruck.

VERSPUI, K., 1991. Dwingelderveld: dagvlinders en libellen. Staatsbosbeheer, Pesse en Natuurmonumenten, 's Graveland.

WASSCHER, M., G.O. KEIJL & G., VAN OMMERING (1998). Bedreigde en kwetsbare libellen in Nederland. Toelichting op de Rode Lijst. Informatie- en KennisCentrum Natuurbeheer, Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij, Wageningen.

Summary

Ketelaar, R., E.P. de Boer & A. van de Burgh, 2001. New localities of *Sympecma paedisca* in The Netherlands. *Brachytron* 5(1&2): 28-31.

Sympecma paedisca (Brauer, 1982) is a rare and endangered dragonfly and was until recently only known from two localities in The Netherlands. At seven new localities in the province of Friesland in the northern part of The Netherlands *S. paedisca* was found in 2001. On six of these localities (Rottige Meenthe, Delleboersterhei, Schoapedobbe, Katliker Schar, Katlikerheide and Diakonieveen) only one or two specimens were seen. These are possibly migrants, but reproduction cannot be excluded given the the quality of the habitat. On the locality Lindevallei at maximum 19 specimens were seen. It is tentatively suggested that all locations are recently colonised from the nearby large population in the Weerribben and that the rivers Tjonger and Linde are important connections.

Key words:

Odonata, Lestidae, *Sympecma paedisca*, range expansion, Lindevallei, Rottige Meenthe, Schoapedobbe, Diakonieveen, Delleboersterhei, Katliker Schar, Katlikerheide, Friesland, The Netherlands.

Foto: W. van Kammen

Figuur 4
Vrouwkje van de Noordse winterjuffer (*Sympecma paedisca*) op de Delleboersterheide.

Figure 4
Female *Sympecma paedisca* at the Delleboersterheide.